

คู่มือ

การออกแบบและวางผังชุมชน

โครงการบ้านมั่นคง :

กรณีการสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สีน้ำเงิน โดยกรมชลประทาน

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

พชช.-CODI

คู่มือ
การออกแบบและวางผังชุมชน

โครงการบ้านมั่นคง
กรณีศึกษารสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พอร-CODI

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

www.codi.or.th

คู่มือการออกแบบและวางผังชุมชน

โครงการบ้านมั่นคง : กรณีการสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ
เรียบเรียงโดย

ISBN 978-974-88248-5-7

พิมพ์ครั้งแรก
จำนวนพิมพ์
อำนาจการผลิต
จัดพิมพ์โดย

นายจักรินทร์ แซ่กู่
และนายณัฐวุฒิ อัครวิทวงศ์
กุมภาพันธ์ 2550
2,000 เล่ม
ส่วนประชาสัมพันธ์
ส่วนประเมินผลและพัฒนาองค์ความรู้
สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
2044/28-33 ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ เขตห้วยขวาง
แขวงบางกะปิ กรุงเทพฯ 10310
โทร. 0-2718-0911 ต่อ 307, 308
โทรสาร 0-2718-0937, 0-2716-6002
Homepage : <http://www.codi.or.th>
E-mail : research@codi.or.th

พธ.-CCD

คำนำ

“การออกแบบและวางผังชุมชน” เป็นกระบวนการหนึ่งของโครงการบ้านมั่นคง ที่ทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้งในระดับชุมชนและระดับเมือง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน สถาปนิกชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาล และนักวิชาการท้องถิ่น ในด้านการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน ที่สามารถสะท้อนชีวิต ความสัมพันธ์ และความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและการจัดผังชุมชน ประสบการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริง จึงได้มีการสรุปองค์ความรู้ในกระบวนการวางผังชุมชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาจารย์สักรินทร์ แซ่ภู และอาจารย์ณัฐวุฒิ อิศวโกวิทวงศ์ สถาปนิกชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นการประมวลประสบการณ์จากชุมชน 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านร่มเย็น อำเภอชุมแพ ชุมชนพระธรรมสาร อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านพัฒนา อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และชุมชนศรีลำดวน จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้เวทีแลกเปลี่ยนถอดบทเรียนระหว่างชุมชนต่างๆ เพื่อสรุปสิ่งที่ทำมาและหาแนวทางในการดำเนินการต่อไป ทีมผู้ศึกษาได้เรียบเรียงความรู้ที่เกิดจากการสรุปองค์ความรู้การออกแบบและวางผังชุมชน มาเป็นคู่มือที่สั้น กระชับ และง่ายต่อความเข้าใจ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการเผยแพร่ประสบการณ์สู่ชุมชนต่างๆ ในโอกาสต่อไป

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

พฤษภาคม 2549

สารบัญ

การออกแบบและวางผังชุมชน

- โครงการบ้านมั่นคง : กรณีการสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- แล้วเราจะอยู่อย่างไร???... : รูปแบบการอยู่อาศัยที่พึงปรารถนาตามแนวคิดโครงการบ้านมั่นคง

6-11

ส่วนที่ 1

- การออกแบบและวางผังชุมชน : กรณีการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม

1. สำรองชุมชน

1.1 สำรองเชิงกายภาพ

1.1.1 การรังวัดชุมชน

1.1.2 การทำแผนที่ชุมชน

1.1.3 การสำรวจและการประเมินสภาพอาคารปัจจุบัน

1.2 จะสำรวจอะไรในเชิงสังคม

2. การเจรจาขอปรับปรุงที่ดินเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ

3. เทคนิคและวิธีการที่ใช้เพื่อการวางผังชุมชนร่วมกัน

4. การลงมือปฏิบัติ

5. การจัดระเบียบชุมชนใหม่ภายใต้ข้อจำกัดเดิม

6. อะไรคือสิ่งที่ชุมชนต้องมี

7. อะไรคือข้อจำกัด

12-27

ส่วนที่ 2

- การออกแบบและวางผังชุมชน : กรณีการสร้างชุมชนใหม่ในที่ดินใหม่
 1. กำเนิดชุมชน : การรวมตัวกันเพื่อบ้าน
 2. การสรรหาที่ดิน
 3. การออกแบบวางผังชุมชนแบบมีส่วนร่วมทั้งชุมชน
 - การออกแบบร่วมกันทั้งหมด
 - การออกแบบชุมชนโดยแยกตามกลุ่มย่อย
 4. ประเด็นที่ควรพิจารณาในการวางผัง
 - กลุ่มเพื่อนบ้านใหม่ของเรา
 - การให้จัดสรรพื้นที่ส่วนกลางเพื่อชุมชน
 5. เทคนิคและวิธีการที่ใช้เพื่อการวางผังชุมชนร่วมกัน

..... 28-47

การออกแบบและวางผังชุมชน

โครงการบ้านมั่นคง

กรณีการสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การออกแบบและวางผังชุมชน

โครงการบ้านมั่นคง

กรณีการสร้างชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการที่โครงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยภายใต้โครงการ “บ้านมั่นคง” ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา โครงการได้ทยอยแก้ปัญหาชุมชนผู้มีรายได้น้อยที่ได้รับความเดือดร้อน ในด้านที่อยู่อาศัย โดยมีความสำเร็จในเชิงปริมาณ จากการที่เกิดโครงการ มากขึ้นอยู่เป็นลำดับ ภาคอีสานจัดเป็นพื้นที่ซึ่งโครงการบ้านมั่นคงมี พัฒนาการอย่างต่อเนื่อง สาเหตุส่วนหนึ่งที่สำคัญ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การสร้างกลไกความร่วมมือ ได้แก่ การเจรจาขอเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกลไกดังกล่าวได้ให้ผลความสำเร็จต่อโครงการบ้านมั่นคง อย่างมีนัยสำคัญในเชิงปริมาณเท่านั้น หากต้องการเล็งผลให้โครงการมี คุณภาพควบคู่ไปพร้อมกับปริมาณ ส่วนสำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ การสร้าง องค์กรความรู้ในการออกแบบวางผังชุมชน กล่าวคือ การให้ความสำคัญต่อ

การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน ที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และเป็นพื้นที่ที่สร้างสังคมที่ดีให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าหน้าที่ดังกล่าวนั้น บทบาทอยู่ที่สถาปนิกและนักออกแบบวางผังชุมชนเป็นหลัก แต่เนื่องจากสถาปนิกมีจำนวนน้อย ไม่พอต่อการเกิดขึ้นของชุมชนที่เข้าสู่โครงการบ้านมั่นคงอย่างรวดเร็ว ทำให้จำเป็นต้องแสวงหาเครื่องมืออื่นๆ ที่มาช่วยในการออกแบบวางผังชุมชน

จากที่กล่าวมาข้างต้น แนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว ได้แก่ การจัดทำคู่มือการออกแบบวางผังชุมชนผู้มีรายได้น้อย กรณีชุมชนในภาคอีสานขึ้น เพื่อให้ชาวชุมชนส่วนหนึ่งสามารถนำไปปฏิบัติการวางผังชุมชนได้ในเบื้องต้น โดยปราศจากสถาปนิกและนักออกแบบวางผังชุมชน เนื้อหาของคู่มือจะจำแนกเป็นวิธีการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนถึงสิ่งที่ควรพิจารณาและปฏิบัติในการออกแบบวางผังชุมชน ซึ่งแบ่งเป็นกรณีชุมชนที่สร้างใหม่ในที่ดินเดิม และชุมชนที่สร้างใหม่ในที่ดินใหม่ ที่มีสภาพพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของชุมชนที่แตกต่างกัน

แล้วเราจะอยู่กันอย่างไร???...

รูปแบบการอยู่อาศัยที่พึงปรารถนาตามแนวคิดโครงการบ้านมั่นคง

กรณีโครงการบ้านมั่นคงที่เกิดขึ้นในภาคอีสานนั้น หากจำแนกตามลักษณะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแล้วพบว่า ชุมชนผู้มีรายได้น้อยส่วนมากที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง มีด้วยกัน 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกคือ ชุมชนที่ปรับปรุงสภาพแวดล้อมในที่ดินเดิม หมายถึงชุมชนใดใดที่บุกรุกอยู่อาศัยโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นในที่ดินสาธารณะ ที่ดินของหน่วยงานราชการ ฯลฯ แต่ชาวชุมชนมีความประสงค์ที่จะอยู่ในที่ดินเดิม โดยทำการเจรจาปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น และทำการเช่าสิทธิ์ที่ดินจากเจ้าของที่ให้ถูกต้อง ส่วนรูปแบบที่สองคือ ชุมชนที่สร้างใหม่บนที่ดินใหม่ ได้แก่ ชุมชนที่ประกอบขึ้นมาจากผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง โดยปัจจุบันเช่าบ้านอยู่ตามที่ต่างๆ ในพื้นที่ หรือชาวบ้านที่ต้องการที่อยู่อาศัย เนื่องจากมีสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้น จึงต้องการแยกครอบครัวออกมา (ครอบครัวขยาย)

WBS-CODI

มารวมตัวกันเป็นชุมชนเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมชุมชนใหม่ โดยอาจจะเช่าที่ดินจากหน่วยงานราชการท้องถิ่น หรือซื้อที่ดินใหม่ เป็นของชุมชนเองก็ได้ แล้วมาอยู่ร่วมกัน รูปแบบการจัดสภาพแวดล้อมของชุมชนทั้งสองแบบมีความแตกต่างกันในด้านกระบวนการออกแบบและวางผังชุมชน ซึ่งภายในคู่มือฉบับนี้จะให้ข้อแนะนำและขั้นตอนที่ควรถือปฏิบัติ โดยแต่ละรูปแบบมีจุดเน้นและขั้นตอนที่สำคัญแตกต่างกันไป เช่น ในส่วนของชุมชนที่ปรับปรุงบนที่ดินเดิม เน้นการแก้ปัญหาการจัดรูปที่ดินใหม่ การสำรวจชุมชน การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคในชุมชนให้ดีขึ้น เป็นต้น ส่วนชุมชนที่สร้างใหม่บนที่ดินใหม่จะเน้นการมีส่วนร่วมในการวางผังร่วมกัน การจัดกลุ่มย่อยเพื่อการออกแบบ วางผังชุมชน การเจรจา พื้นที่ส่วนกลางของชุมชน การจัดรูปแปลงที่ดิน ให้เหมาะสมกับความสามารถในการผ่อนชำระและความต้องการ การใช้สอยที่ดิน ตลอดจนถึงขนาดครัวเรือนและอาชีพ และเทคนิควิธีการสร้างพื้นที่ กำหนดพื้นที่กายภาพ เป็นต้น

ต่อไปนี้จะเป็นการอธิบายถึงวิธีการทำงานวางผังชุมชนเรียงลำดับเป็นขั้นตอน เพื่อให้ง่ายต่อการที่สมาชิกในชุมชนใดใดจะนำไปปฏิบัติ หรือประยุกต์ใช้ หากไม่มีสถาปนิกและนักวางผังเข้ามาทำงานชุมชน เพื่อให้ชาวชุมชนสามารถออกแบบวางผังชุมชนในเบื้องต้นได้เอง

“ คำว่า “ชุมชน” นั้น หมายถึง รูปแบบวิถี
การอยู่อาศัยร่วมกันอย่างพาสุก
ก้อยก็ก้อยอาศัยกันของคนที่อยู่ร่วมกัน ”

ส่วนที่ 1

การออกแบบและวางผังชุมชน
กรณีการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม

ส่วนที่ 1

การออกแบบและวางผังชุมชน

กรณีการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม

การปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม มีขั้นตอนในการออกแบบวางผังชุมชน ตลอดจนถึงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน โดยมีลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

1. สำรวจชุมชน

ขั้นตอนที่สำคัญเริ่มแรกก็คือ การสำรวจชุมชนร่วมกัน ซึ่งต้องสำรวจ ทั้งเชิงกายภาพและสังคม เพื่อให้รู้ถึงลักษณะชุมชน ศักยภาพ และข้อจำกัดในการปรับปรุงชุมชน ตลอดจนถึงทางเลือกที่เหมาะสมในการปรับปรุงชุมชน

1.1 สำรวจเชิงกายภาพ

1.1.1 การรังวัดชุมชน ได้แก่ การวัดขนาดแปลงที่ดิน การวัดขนาดแปลงบ้าน รวมถึงทางเดินในชุมชน

● การรังวัดขนาดที่ดินร่วมกันของสมาชิกชุมชน และการร่างแผนที่ชุมชน แบบสังเขป

- การรังวัดทำได้ง่าย ๆ โดยการใช้สายวัดขนาดยาว 20-50 เมตร โดยการวัดไปพร้อมกับสเกตช์รูปร่างคร่าว ๆ ของที่ดินชุมชน จากนั้นการวัดขอบเขตของที่ดินชุมชนทั้งหมดจะถูกนำมาเขียนแบบลงมาตราส่วน โดยเปรียบเทียบกับแผนที่ตั้งชุมชน (อาจจะเป็นภาพถ่ายทางอากาศหรือแผนที่บริเวณโดยรอบพื้นที่ก็ได้)

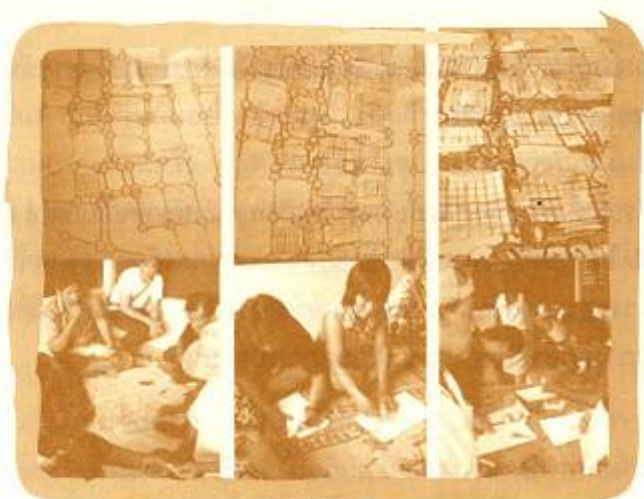
- การวัดขนาดแปลงบ้านแต่ละหลัง ทำโดยวัดขอบเขตกว้าง X ยาวของที่ดินแต่ละหลัง จากนั้นเขียนระบุตำแหน่งลงในแผนที่ แปลงที่ดินชุมชน

- การวัดทางเดินและพื้นที่อื่นๆ ได้แก่ ทางเท้าสาธารณะของชุมชน สวนหย่อม เป็นต้น

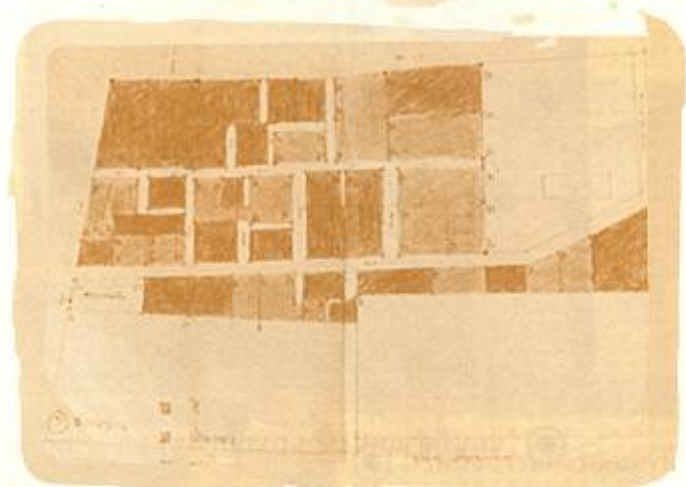
1.1.2 การทำแผนที่ชุมชน ได้แก่ การนำขนาดขอบเขตและรูปร่างที่ดินที่วัดได้ การวัดแปลงที่ดินของแต่ละบ้าน การวัดขนาด ความกว้าง และรูปร่างของทางเดินภายในชุมชน มาเขียนเป็นแผนที่ชุมชน เพื่อให้เห็นลักษณะการอยู่อาศัยของชุมชนตามสภาพปัจจุบัน

- นำภาพผังที่ได้จากการสเกตช์ในเบื้องต้น มาเขียนลงเป็นมาตราส่วน เพื่อให้ทราบถึงขนาดและสัดส่วนที่ถูกต้องของชุมชน และแปลงที่ดินของบ้านแต่ละหลัง ประโยชน์ที่ได้จากการทำแผนที่มือน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก ทำให้รู้ว่าขนาดที่ดินมีเท่าไร สภาพเป็นอย่างไร เพื่อทำเรื่องขอเช่าที่ดินได้ถูกต้อง และประการที่สอง ทำให้เห็นแนวทางการเป็นไปได้ ข้อจำกัด และทางเลือกในการปรับปรุงสภาพกายภาพของชุมชน

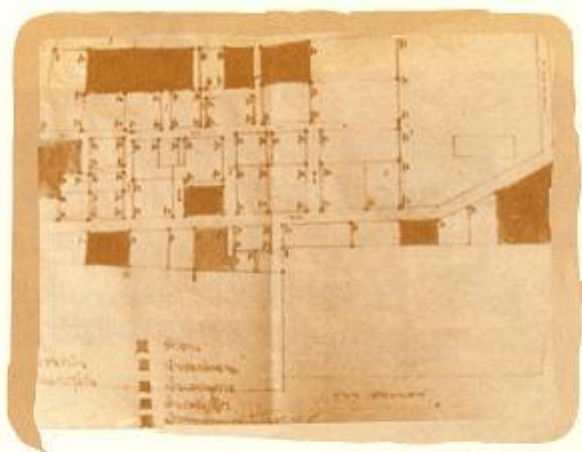

◎ การทำแผนที่ชุมชนที่เข้ามาตราส่วน

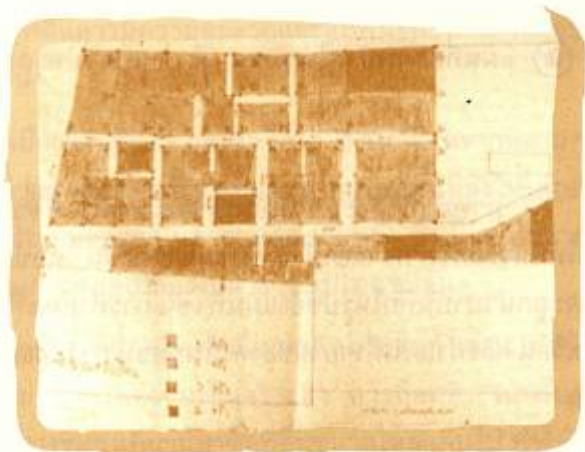

● แผนที่สภาพบ้านในชุมชน (ดี ปานกลาง ทрудโทรม)

• ภาพผังที่ได้จะถูกใช้เป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่ช่วยในการสำรวจชุมชนให้มีประสิทธิภาพ และเข้าใจชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยข้อมูลต่างๆ ของชุมชนจะถูกนำมาบันทึกในรูปของแผนที่ เช่น การทำแผนที่จำนวนสมาชิกในครัวเรือน การทำแผนที่รายได้ของคนในชุมชน การทำแผนที่ออมทรัพย์ เป็นต้น

● แผนที่ตำแหน่งบ้านกรรมการชุมชน

● แผนที่ข้อมูลจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

- การสำรวจภูมิศาสตร์ชุมชน ได้แก่ การสำรวจเส้นทางระบายน้ำ ปัจจุบัน สภาพปัญหาอันเกิดจากระบบสาธารณูปโภคที่ไม่เหมาะสม ปัญหาน้ำท่วมขัง เพื่อนำมาสู่การแก้ปัญหาจากระบบสาธารณูปโภคชุมชน

1.1.3 การสำรวจและการประเมินสภาพอาคารปัจจุบัน ได้แก่ การสำรวจวัสดุที่ใช้สร้างอาคารในปัจจุบัน เช่น วัสดุถุงหลังคา วัสดุผนัง วงกบ ประตู เพื่อศึกษาความสามารถในการนำวัสดุเหล่านี้กลับมาใช้ใหม่ การสำรวจจำนวนชั้นอาคาร เป็นต้น

1.2 จะสำรวจอะไรในเชิงสังคม

นอกจากการสำรวจในเชิงกายภาพชุมชนแล้ว สภาพสังคม ดั้งเดิม และลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนย่อมมีผลต่อการออกแบบวางผังชุมชน ข้อมูลเหล่านี้ เป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนที่ควรเก็บบันทึกไว้ ได้แก่

- **สำรวจจำนวนและลักษณะประชากรในชุมชน** : ได้แก่ การระบุว่าใครนับเป็นคนในชุมชนและใครไม่นับเป็นคนในชุมชน โดยพิจารณาจากระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชน ความคุ้นเคยของสมาชิก เป็นต้น

- **สำรวจการถือครองที่ดินในชุมชน :** ได้แก่ การสำรวจว่า ใครบ้างในชุมชนที่เช่าอยู่ หรือเป็นผู้อยู่อาศัยจริง แต่ละกลุ่มมีจำนวนเท่าไร จากนั้นให้นำมาลงในแผนที่ชุมชนที่ได้จัดทำไว้แล้ว

- **สำรวจกรรมสิทธิ์ที่ดินของชุมชน :** สำรวจและสืบค้นดูว่าที่ดิน ที่ชุมชนอาศัยอยู่ปัจจุบัน ใครเป็นเจ้าของที่ดินแท้จริง เช่น เป็นที่ของเอกชน ที่ดินของกรมธนารักษ์ (ราชพัสดุ) ที่ดินของการท่าเรือ ที่ดินของการรถไฟฯ หรือที่ดินของเทศบาล เป็นต้น เพื่อ

- หากเป็นที่ดินของรัฐ ให้ประสานงานเพื่อขอสิทธิ์ในการเช่า
- หากเป็นที่ดินเอกชน ให้ประสานเจรจาขอซื้อที่ดิน โดยชุมชนรวมตัวกันในรูปของสหกรณ์

- **สำรวจอาชีพพื้นฐานและรายได้ของคนในชุมชน :** เพื่อนำไปสู่การประเมินความสามารถในการผ่อนชำระของสมาชิกในชุมชนแต่ละครัวเรือน หากต้องใช้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัย รวมถึงการจัดออกแบบที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับลักษณะการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน

- **ลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือกลุ่มเพื่อนบ้าน :** เพื่อนำไปสู่การจัดสรรพื้นที่กายภาพที่สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน

2. การเจรจาขอปรับปรุงที่ดินเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ:

ลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนผู้มีรายได้น้อยที่พบ ได้แก่ การที่ชุมชนตั้งถิ่นฐานอย่างไร้ระเบียบ และไม่ถูกสุขลักษณะ เช่น ทางเดินในชุมชนที่แคบและมีด อับชื้น หรือการที่บ้านเรือนแต่ละหลังต่อเติม สร้างอาคารรुकล้ำทางเดินเท้า ทำให้เกิดปัญหาด้านการใช้พื้นที่ และการระบายน้ำตามมาดังนั้นหนทางหนึ่งที่จะบรรเทาปัญหานี้คือ การจัดระเบียบและจัดรูปที่ดินใหม่ เพื่อขยายและจัดพื้นที่สาธารณะของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ โดยแนวคิดก็คือให้คณะกรรมการสิทธิในการถือครองที่ดินตามแปลงที่ดินเดิม แต่เจรจาขอปรับรูปที่ดินใหม่ แนวทางการเจรจาเพื่อขอปรับปรุงที่ดินเพื่อใช้เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน อาจจำแนกได้เป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 การประชุมหารือร่วมกันของคนในชุมชนถึงแนวทางการปรับปรุงผังชุมชนให้มีสภาพดีขึ้น ได้แก่ การจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเพิ่มขึ้น อาทิ ศูนย์ชุมชน สวนสาธารณะชุมชน ระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน ทางเดินเท้าในชุมชน โดยพิจารณาถึงความเป็นไปได้และข้อจำกัด จากการศึกษาผังสภาพปัจจุบันของชุมชน การกำหนดแนวทางการปรับปรุงอาจจะทำร่วมกับสถาปนิกชุมชน หรือเกิดจากการพูดคุยกันเองระหว่างสมาชิกก็ได้

WES-CODE

การประชุมหารือมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมสมองและสร้างทางเลือกที่เป็นไปได้ในการปรับปรุงชุมชนที่มาจากความเห็นชอบของสมาชิก

2.2 การกำหนดทางเดินและทางเท้าในชุมชน โดยคนในชุมชนต้องร่วมกันกำหนดทางเดินในชุมชนที่ดีกว่าเดิม โดยมีเกณฑ์ดังนี้ ได้แก่

- เลือกจัดระบบทางเดินภายในชุมชนใหม่ โดยให้เกิดการรื้อถอนหรือมีผู้ได้รับผลกระทบจากการปรับปรุงน้อยที่สุด หากมีผู้เสียหายมาก ให้ชดเชยความเสียหายแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการปรับปรุงทางเดิน หรือสาธารณูปโภคอื่นๆ

- คำนึงความปลอดภัยที่ได้รับเพิ่มขึ้นได้แก่กรณีการเกิดเพลิงไหม้ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะดวกสบายจากการสัญจร เป็นต้น

2.3 การเจรจาขอแบ่งปันที่ดิน ซึ่งภายหลังจากการที่ชุมชนมีการกำหนดทางเดินเท้าแล้วเสร็จ อาจจะต้องมีชาวชุมชนบางส่วนเสียสละที่ดินเพื่อให้ทางเดินเกิดเป็นแถวเป็นแนวเพื่อความมีระเบียบเรียบร้อยและความปลอดภัยของชุมชน ดังนั้นเมื่อมีคนเสียสละจึงควรมีการสร้างสิ่งปลูกสร้างชดเชยในส่วนที่ชาวชุมชนได้เสียสละ เช่น ห้องน้ำ ระเบียง เป็นต้น

3. เทคนิคและวิธีการที่ใช้เพื่อการวางผังชุมชนร่วมกับ

การสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจทางด้านกายภาพของชุมชนต่อสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ในการปรับผังชุมชน ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือในการสื่อสารหรือแปลงที่ว่างทางกายภาพมาสู่ความเข้าใจของคนในชุมชนได้ เทคนิควิธีการที่พบได้บ่อยๆ ได้แก่

• การใช้ตารางกระดาษ

ในการทำความเข้าใจด้านมิติเกี่ยวกับขนาดตัวบ้านที่อยู่ชุมชน เพื่อนำมาสร้างผังชุมชน ทำให้เห็นการเรียงตัวของตัวบ้าน ช่องว่างระหว่างตัวบ้าน ทางเดินเท้าชุมชน ทางเข้าออกของชุมชนกับถนนภายนอก เหล่านี้ช่วยให้ชาวชุมชนได้เข้าใจถึงลักษณะของชุมชนด้านกายภาพ ทำให้มีผลต่อการสร้างแนวทางร่วมกันในการปรับปรุงชุมชน

หลักการของการใช้ตารางกระดาษ คือ

1) เตรียมแผนที่ชุมชนที่เข้ามาตราส่วน โดยมีรายละเอียด สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชน ได้แก่ ขนาดและรูปร่างของชุมชน ถนนโดยรอบ และอุปกรณ์เครื่องเขียน ได้แก่ ปากกาเมจิก กรรไกร สีไม้ เครื่องคิดเลข เทปขาว เป็นต้น

2) ตีตารางลงบนกระดาษเป็นช่องตารางโดยให้แต่ละช่องมีความกว้าง ยาว เท่าๆ กัน ช่องละ 1 เซนติเมตร

3) ซึ่ง 1 ช่องของตารางเท่ากับพื้นที่ 1 ตารางเมตรของสถานที่จริง หรือความยาว 1 เซนติเมตรในตารางเท่ากับความยาว 1 เมตรของสถานที่จริง

4) นำกระดาษตารางที่ตัดตามขนาดตัวบ้านแต่ละหลังที่สำรวจและวัดขนาดไว้ วางลงตามตำแหน่งบ้านจริงของแต่ละหลัง เพื่อให้ได้ภาพรวมของแผนที่ชุมชนทางกายภาพ

● ตัวอย่างการทำแผนที่ชุมชนโดยการใช้ตารางกระดาษ

4. การลงมือปฏิบัติ

ในหลายครั้ง การลงมือปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมย่อมได้ผลดีว่าการพร่ำอธิบายถึงหลักการทั้งหลาย การเริ่มต้นปรับปรุงไปโดยที่ยังไม่มีภาพความสำเร็จที่เด่นชัด จะช่วยทำให้เกิดความเชื่อมั่นของสมาชิกได้อย่างดี ในหลายกรณีการลงมือปฏิบัติจริง ช่วยให้สมาชิกเข้าใจและความคิดเห็นของสมาชิกต่อการปรับผังชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน จากเดิมที่เคยมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่โอกาสในการเจรจาขอปรับผังชุมชนในส่วนอื่นๆ ได้ง่ายและราบรื่นยิ่งขึ้น

“ พังก็ได้อะถูกใช้เป็นเครื่องมือหนึ่ง
ที่ช่วยในการสำรวจชุมชนให้มีประสิทธิภาพ
และเข้าใจชุมชนมากยิ่งขึ้น ”

WES-CODE

5. การจัดระเบียบชุมชนใหม่ภายใต้ข้อจำกัดเดิม

เมื่อชาวชุมชนกำหนดและวางผังลักษณะของผังชุมชนใหม่ได้แล้ว ขั้นตอนต่อไป ได้แก่ การกำหนดกติกาการอยู่ร่วมกันเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาซ้ำรอยเดิม เช่น การกลับมาบุกรุกต่อเติมบ้านล้ำทางเท้า สิ่งที่ต้องสรุปออกมาเป็นข้อกำหนดชุมชนใหม่ ได้แก่

- ระเบียบการต่อเติมอาคาร ได้แก่ การใช้วัสดุอาคาร วัสดุผนังหลังคา การกำหนดระยะยื่นอาคาร
- ระเบียบการจัดการพื้นที่สาธารณะร่วมกัน ได้แก่ ทางเดินเท้า ในชุมชน สวนสาธารณะชุมชน

6. อะไรคือสิ่งที่ชุมชนต้องมี

- การสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน ว่าปรับผังชุมชนเพื่ออะไร มีประโยชน์อย่างไร
- ผู้นำที่เป็นที่เชื่อถือและไว้วางใจของคนในชุมชน
- การสร้างทางออกในการเจรจาขอปรับผังชุมชน ที่ได้รับการยอมรับร่วมกัน เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งของคนในชุมชน

7. อะไรคือข้อจำกัด

- ขนาดที่ดินเทียบต่อจำนวนครัวเรือน ซึ่งในบางกรณีที่ชุมชนที่มีความหนาแน่นมาก เมื่อทำการปรับปรุงชุมชน ทำให้สอดแทรกสาธารณูปโภคที่จำเป็นบางอย่างลงไปได้ยาก อีกทั้งการปรับปรุงอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในสูง

- ขนาดชุมชน ชุมชนที่มีจำนวนครัวเรือนสูงมาก ย่อมเกิดโอกาสที่คนในชุมชนมีความคิดที่ขัดแย้งกันได้มาก ขณะเดียวกันการเจรจาให้ได้ข้อยุติ ข้อสรุปของฝั่ง ตลอดถึงการเจรจาขอปิ่นที่ดิน กระบวนการเหล่านี้ย่อมมีความล่าช้า

“ การลงมือปฏิบัติให้เป็นเป็นรูปธรรม
ย่อมได้ผลดีกว่า
การพร่ำอธิบายถึงหลักการทั้งหลาย ”

ส่วนที่ 2

การออกแบบและวางผังชุมชน
กรณีการสร้างชุมชนใหม่ในที่ดินใหม่

ส่วนที่ 2

การออกแบบและวางผังชุมชน กรณีการสร้างชุมชนใหม่ในที่ดินใหม่

การสร้างชุมชนใหม่ในที่ดินใหม่ มีรายละเอียดขั้นตอนการออกแบบวางผังชุมชนที่แตกต่างจากการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิมอยู่มาก อย่างไรก็ตาม ข้อพิจารณาในการปฏิบัติการออกแบบวางผังชุมชน มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำเนิดชุมชน : การรวมตัวกันเพื่อบ้าน

เนื่องจากชุมชนที่เกิดขึ้นมาใหม่ มักเกิดจากการรวมตัวกันของผู้ที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ได้แก่ คนที่เช่าบ้านอยู่ หรือคนที่กำลังจะขยายครอบครัว ดังนั้น ชุมชนที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะที่ผสมผสานคนที่ไม่มีพื้นฐานความสัมพันธ์ร่วมกันแบบชุมชนมาก่อนหน้า แต่มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก ดังนั้นการเตรียมความพร้อมให้สมาชิกในชุมชนได้คุ้นเคยกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นเพราะต้องเข้าใจว่าสมาชิกที่รวมกลุ่มกันครั้งนี้ คือสมาชิกที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันไปอีกนาน กิจกรรมเบื้องต้นในการคัดกรองเอาผู้ที่ตัดสินใจจะอยู่ร่วมกัน ได้แก่

- การประชุมหารือร่วมกันเพื่อบ้าน หมายถึง การดำเนินโครงการบ้านมั่นคง เช่น ความหมาย ความเข้าใจในโครงการบ้านมั่นคง แผนการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป อาทิ การคัดกรองสมาชิกในชุมชน การจัดระบบและคณะทำงาน การสรรหาที่ดินชุมชน เป็นต้น ตลอดจนการหาข้อตกลงในเบื้องต้นถึงรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันที่พึงปรารถนา เช่น รูปแบบผังชุมชนที่ควรจะเป็น ขนาดแปลงที่ดินที่เหมาะสมของชุมชน การจัดกลุ่มการอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิก เป็นต้น

◎ ภาพกิจกรรมการประชุม
และทำความเข้าใจกับ
โครงการบ้านมั่นคง

๑ ภาพกิจกรรมการออมทรัพย์
เพื่อที่อยู่อาศัย

- การตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย หมายถึง การตั้งคณะทำงานบ้านมั่นคงของชุมชนขึ้น โดยมีหน้าที่จัดเก็บเงินออมของสมาชิกตามที่ชุมชนกำหนด และประสานงานไปยังหน่วยงานต่างๆ เพื่อการดำเนินการบ้านมั่นคง อาทิ พอช. เทศบาล สถาปนิกชุมชน เป็นต้น

2. กสสทที่ดิ้น

หากเป็นชุมชนที่สร้างใหม่ในที่ดิ้นใหม่ สิ่งที่ชุมชนต้องทำอย่างแรก ภายหลังจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม และมีสมาชิกที่ค่อนข้างแน่นอนแล้ว คือ การสรรหาที่ดินเพื่อตั้งชุมชน โดยสมาชิกในชุมชนร่วมกันช่วยสืบหาที่ดิน หรือประสานงานผ่านทางเทศบาลก็ได้ หากที่ดินที่สรรหามาได้เป็นที่ดิ้นของเอกชน ให้ตัวแทนชุมชนร่วมเจรจากับเจ้าของที่เพื่อเช่าหรือซื้อ (หากทำการซื้อที่ดินเอกชนมาเป็นที่ดินชุมชน ต้องตั้งเป็นสหกรณ์แล้วชุมชนจะซื้อที่ดินผ่านสหกรณ์) หากเป็นที่ดิ้นของราชการให้ทำเรื่องขอเช่าระยะยาว สิ่งที่ต้องพิจารณาในการเลือกแปลงที่ดิน ได้แก่

- ทำเลที่ดินควรมีความสะดวกและสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

- ที่ดิ้นมีการถมดินแล้วเสร็จหรือไม่ ซึ่งบทเรียนจากหลายๆ กรณีที่ผ่านมาที่ชาวชุมชนซื้อที่ดินที่ดูเหมือนราคาถูก แต่พื้นที่ยังไม่ได้ถม ทำให้ชุมชนเสียค่าใช้จ่ายมหาศาลในการถมดินภายหลัง ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่มองไม่เห็น และเป็นภาระหมดเปลืองงบประมาณสาธารณูปโภคชุมชน

- ขนาดที่ดินที่ซื้อหรือเช่ามีความเหมาะสมกับจำนวนครัวเรือนในชุมชนหรือไม่ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ควรถือคติ “หนักน้อยทำรังแต่พอตัว” ในบางชุมชนที่ผ่านมาซื้อที่ดินขนาดใหญ่เกินไป ทำให้เป็นหนี้ที่ดินโดยไม่จำเป็น (พบมากในกรณีที่ซื้อที่ดิน)

3. การออกแบบวางผังชุมชนแบบมีส่วนร่วมทั้งชุมชน

การออกแบบวางผังร่วมกันของชุมชนที่สร้างใหม่ในที่ดินใหม่นั้น เนื่องจากชุมชนต้องสร้างที่อยู่อาศัยและระบบสาธารณูปโภคชุมชนขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ดังนั้นการกำหนดรูปแบบลักษณะ และวิธีการอยู่อาศัยร่วมกันจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีที่ชุมชนสามารถสร้างสรรค์ขึ้นได้ และไม่กลับไปเป็นสภาพที่คนภายนอกมองว่าเป็น “ชุมชนแออัด” หรือ “สลัม” ซึ่งการออกแบบวางผังชุมชนร่วมกันนั้น ทำได้อย่างน้อย 2 แนวทาง ได้แก่ การออกแบบร่วมกันหมดของคนทั้งชุมชน และการออกแบบวางผังชุมชนโดยใช้กลุ่มย่อย

• การออกแบบร่วมกันทั้งหมด

หมายถึง การออกแบบวางผังชุมชนร่วมกันโดยพร้อมเพรียงของสมาชิกทั้งชุมชน โดยสมาชิกแต่ละครัวเรือนอาจส่งตัวแทนมาเพื่อกำหนดผังชุมชนร่วมกัน ได้แก่ การกำหนดขนาดแปลงที่ดินที่เหมาะสมต่อความต้องการใช้สอยพื้นที่ และความสามารถในการผ่อนชำระหรือเช่า การกำหนดพื้นที่ส่วนกลางชุมชน การกำหนดทางเข้าและขนาดทางสัญจรในชุมชน เป็นต้น วิธีการนี้เหมาะสำหรับชุมชนที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ประมาณ 25-40 ครัวเรือน เพราะต้องการ โดยเงื่อนไขคร่าวๆ ของการนำวิธีการนี้ไปประยุกต์ใช้ ได้แก่

WASH-CODE

- มีความเห็นของสมาชิกต่อการออกแบบวางผังชุมชน ส่วนมากไปในทิศทางเดียวกัน
- คนในชุมชนมีเวลาและอุทิศเวลาให้ในกิจกรรมการวางผังร่วมกันได้อย่างพร้อมเพรียงกัน ส่วนมากมักเกิดจากคนในชุมชนประกอบอาชีพคล้ายๆ กัน
- คนในชุมชนมีความเห็นขัดแย้งกันน้อย
- ชุมชนมีขนาดเล็ก (จำนวนครัวเรือนน้อย)

สำหรับการออกแบบวางผังชุมชนโดยพร้อมเพรียงกันทั้งชุมชน มีข้อดีคือเกิดฉันทามติร่วมกันอย่างชัดเจน เกิดผังชุมชนที่ทุกคนมีส่วนร่วม แสดงความเห็นและแก้ไข ภาพรวมของผังชุมชนเกิดความเป็นเอกภาพ อย่างไรก็ตาม วิธีการนี้ยังมีอุปสรรคและข้อจำกัดอยู่บ้าง ได้แก่ ความพร้อมเพรียงในการนัดหมายสมาชิกร่วมกันทั้งหมดทำได้ยาก มีโอกาสที่ชาวชุมชนมีความเห็นไม่ลงรอยกันได้มาก

วิธีการ ก็คือ

1. เอาผังชุมชนมาดูพร้อมกันทั้งชุมชน โดยสมาชิกจะมีการพูดคุยเพื่อกำหนดตำแหน่งพื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน ได้แก่ การวางแนวถนนในชุมชน ขนาดถนน ตำแหน่งและประเภทของพื้นที่ส่วนกลางที่ชุมชนต้องการ เช่น ลานกีฬา ศูนย์ชุมชน สวนหย่อม เป็นต้น

2. เมื่อสมาชิกร่วมกันกำหนดพื้นที่ส่วนกลางได้แล้ว จากนั้น สมาชิกแต่ละคนจะเลือกตำแหน่งแปลงที่ดินของตน โดยการเอากระดาษตารางมาตราส่วนที่เท่ากับขนาดแปลงที่ดินที่ตนกำหนดวางลงในแปลงที่ดินชุมชน เมื่อสมาชิกแต่ละคนกำหนดตำแหน่งบ้านของตนได้แล้ว จึงค่อยๆ ก่อรูปกลุ่มที่อยู่อาศัยร่วมกันที่เป็นกลุ่มย่อยๆ ขึ้น

3. ทำการปรับแต่งการใช้พื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพและเป็นระเบียบในกลุ่มย่อยที่ทำการจัดกลุ่ม โดยเน้นการออกแบบพื้นที่ว่างขนาดเล็กเพื่อใช้ทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างละแวกบ้าน

4. และสุดท้ายทำการออกแบบพื้นที่ส่วนกลาง

“ ในการที่ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีที่ชุมชนสามารถสร้างสรรค์ขึ้นได้ และไม่กลับไปเป็นสภาพที่คนภายนอกมองว่าเป็น “ชุมชนแออัด” หรือ “สลัม” ”

• การออกแบบชุมชนโดยแยกตามกลุ่มย่อย

วิธีที่สองนี้เป็นวิธีที่นิยมใช้กันค่อนข้างแพร่หลาย นั่นคือ การจัดกลุ่มย่อยเพื่อออกแบบวางผัง กล่าวคือ สมาชิกในชุมชนจะจับกลุ่มกันประมาณกลุ่มละ 6-10 คนหรือเือน เพื่อกำหนดการเรียงตัวของแปลงที่ดินที่กลุ่มพอใจ โดยส่วนมากจะเป็นการจัดกลุ่มตามความสัมพันธ์ที่มีมาแต่เดิมก่อนมารวมตัวกัน ได้แก่ เครือญาติ และคนคุ้นเคย โดยเมื่อแต่ละกลุ่มย่อยทำการวางผังในกลุ่มของตนเองจนเป็นที่พอใจแล้ว แต่ละกลุ่มจะเอาผังมาวางลงในแปลงที่ดินชุมชน แล้วขยับให้เข้าที่เข้าทางอีกทีหนึ่ง การกำหนดพื้นที่ส่วนกลางต่างๆ ได้แก่ ถนนในชุมชน พื้นที่สาธารณะของชุมชนจะได้รับการกำหนดในตอนทีแต่ละกลุ่มเอาผังย่อยที่วางไว้มาลงแปลงที่ดินแล้ว โดยเงื่อนไขที่พบว่าชุมชนเลือกใช้วิธีการออกแบบวางผังแบบนี้ ได้แก่

- ชุมชนมีขนาดใหญ่ สมาชิกในชุมชนมีจำนวนมาก ยากต่อการนัดหมายกลุ่มใหญ่พร้อมๆ กัน
- สมาชิกยังไม่มี ความคุ้นเคยกันในระดับสูงมาก การแบ่งกลุ่มย่อยจะทำได้ง่ายกว่าเพราะสมาชิกในกลุ่มจะคุ้นเคยกันอยู่แล้ว
- คนในชุมชนมีกลุ่มความสัมพันธ์ดั้งเดิมในระดับที่ตืออยู่แล้วก่อนที่จะย้ายมาอยู่ร่วมกัน

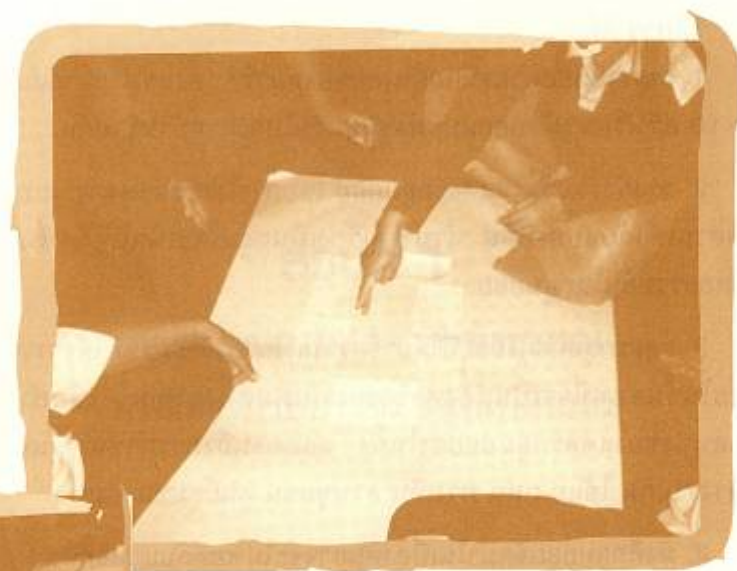
วิธีการ ก็คือ

1. จับกลุ่มย่อยตามความคุ้นเคยของสมาชิก ตั้งแต่ประมาณกลุ่มละ 6-10 คนไว้ก่อน เพื่อออกแบบผังชุมชนระดับละแวกบ้านร่วมกัน

2. วางผังร่วมกันในแต่ละกลุ่มย่อย โดยการใช้กระดาษตารางแทนที่มี สัดส่วนเท่ากับแปลงที่ดิน นำมาจัดเรียงเป็นกลุ่มโดยเน้นให้เกิดพื้นที่โล่ง ใช้สอยร่วมกันในกลุ่มย่อย

3. แต่ละกลุ่มนำผังย่อยที่ได้มาจัดวางลงในแผนที่ชุมชนที่ได้สำรวจแล้ว โดยในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องหารือร่วมกันหมดทั้งชุมชน เพื่อกำหนด ตำแหน่งของแต่ละกลุ่มย่อยลงในผัง ตลอดจนถึงการกำหนดพื้นที่ส่วน กลางร่วมกัน ได้แก่ ถนน ทางเดิน สวนชุมชน ศูนย์ชุมชน ฯลฯ

4. ผังที่กลุ่มย่อยจัดมาในเมืองต้นอาจจะไม่พอดีกับแปลงที่ดิน จำเป็น ต้องมีการปรับตำแหน่งอีกครั้ง เพื่อให้เกิดความกลมกลืนของผัง โดยเฉพาะการเชื่อมต่อพื้นที่ระหว่างกลุ่มย่อยกับกลุ่มย่อย และแต่ละกลุ่มย่อย กับพื้นที่ส่วนกลาง

- ภาพแสดงผังชุมชนที่ออกแบบเป็นกลุ่มย่อย
แล้วนำมาปะติดปะต่อเป็นผังชุมชนในภายหลัง

4. ประเด็นที่ควรพิจารณาในการวางผัง

- กลุ่มเพื่อนบ้านใหม่ของเรา

ใครจะอยู่อาศัยร่วมกับเราอยู่ละแวกบ้านเดียวกับเราเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องคิดลำดับแรก เพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกับเรานั้นอาจจะเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนสนิทก็ได้ การรวมตัวกันของบ้านระหว่าง 4-8 ครัวเรือน เพื่อจัดแปลง และรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกัน ย่อมทำให้เกิดสายสัมพันธ์ระดับเพื่อนบ้านที่สนิทกันขึ้น และนอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์มากขึ้นด้วย

ผังชุมชนที่ดีควรแบ่งพื้นที่ส่วนกลาง ได้แก่ สวนชุมชน ศูนย์ชุมชน ที่คนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้สอยได้สะดวก และไม่อยู่ลับตา ควรมีการจัดกลุ่มการอยู่อาศัยเป็นกลุ่มเล็ก ระหว่าง 3-8 ครัวเรือน เพื่อให้เกิดพื้นที่ว่างระหว่างบ้านที่ใช้สอยร่วมกันได้ของคนในกลุ่ม และเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนกลางอื่นๆ เช่น ถนน ทางเดินเท้า พื้นที่โล่งชุมชน เพราะการออกแบบสภาพแวดล้อมในชุมชนที่ดี ไม่ใช่การออกแบบตัวบ้านที่สวยงาม แต่เป็นการออกแบบพื้นที่ว่างที่แวดล้อมอยู่โดยรอบตัวบ้านต่างหาก

• **ขนาดและรูปร่างแปลงที่ดิน** โดยขั้นตอนในการออกแบบวางผัง มีขั้นตอนและวิธีการทำเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. การกำหนดขนาดแปลงที่ดิน มีอยู่ 2 วิธี คือ

หากที่ดินชุมชนมีขนาดเล็ก คือเมื่อนำพื้นที่ดินชุมชนทั้งหมด ลบออกด้วยพื้นที่สาธารณะร้อยละ 30 แล้ว ให้นำพื้นที่ที่เหลือมาเฉลี่ยตาม จำนวนครัวเรือน จะได้ขนาดแปลงที่ดินที่ชุมชนสามารถครอบครองได้

หากที่ดินชุมชนมีขนาดใหญ่ คือเมื่อทำตามวิธีแรกแล้วที่ดินเฉลี่ย แต่ละครัวเรือนมีมากกว่า 25 ตารางวา ให้ทำโดยกำหนดแปลงที่ดินให้ ไม่มากไปกว่าแปลงละ 25 ตารางวาต่อครัวเรือน โดยที่ดินส่วนที่เหลือให้ ทำเป็นพื้นที่สาธารณูปโภคชุมชน

2. การกำหนดรูปร่างแปลงที่ดิน

จำเป็นหรือไม่ที่แปลงที่ดินต้องมีขนาดเท่ากันทุกแปลง คำตอบก็ คือไม่จำเป็น เพราะความต้องการใช้พื้นที่และจำนวนสมาชิกของแต่ละ ครัวเรือนมีไม่เท่ากัน ดังนั้นขนาดที่ดินควรเลือกให้สอดคล้องกับขนาด บ้านและจำนวนสมาชิกที่อยู่ในบ้าน ในส่วนของรูปร่างที่ดินก็เช่นกัน บาง คนอาจต้องการหน้าบ้านกว้างเพื่อการประกอบอาชีพ ในขณะที่บางคน

อาจต้องการแปลงที่ดินแคบและลึก เพื่อความเป็นส่วนตัวก็ได้ ไม่จำเป็นที่ขนาดและรูปร่างของที่ดินแต่ละครัวเรือนต้องเท่ากันหมดทั้งชุมชน

- การให้จัดสรรพื้นที่ส่วนกลางเพื่อชุมชน

ชุมชนใหม่ที่มาอยู่ร่วมกันนั้นไม่ได้ประกอบไปด้วยบ้านที่มาวางเรียงกันในที่ดินเดียวกันเท่านั้น แต่คำว่าชุมชนนั้นหมายถึงรูปแบบวิถีการอยู่อาศัยร่วมกันอย่างผาสุก ถ้อยทีถ้อยอาศัยกันของคนที่อยู่ร่วมกัน ดังนั้นจึงจำเป็นที่ในชุมชนควรมีสถาปัตยกรรมพิเศษอื่น เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนและเพื่อช่วยดูแลคนในชุมชนกันเองด้วย เช่น สนามเด็กเล่น ศูนย์ชุมชน ห้องสมุดชุมชน ศูนย์เด็กเล็ก พื้นที่สำหรับกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน

“ พังชุมชนที่ดีควรแบ่งพื้นที่ส่วนกลาง
ได้แก่ สวนชุมชน ศูนย์ชุมชน
ที่คนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้สอยได้สะดวก ”

5. เทคนิคและวิธีการที่ใช้เพื่อการวางผังชุมชนร่วมกับ

เช่นเดียวกันกับเทคนิคและวิธีการที่ใช้ในกรณีการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม การสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจทางด้านกายภาพของชุมชนต่อสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการปรับผังชุมชน ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือในการสื่อสารหรือแปลงที่วางทางกายภาพมาสู่ความเข้าใจของคนในชุมชนได้ เทคนิควิธีการที่พบได้บ่อยๆ ได้แก่ การใช้ตารางกระดาษ

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับขนาดตัวบ้านที่อยู่ชุมชนเพื่อนำมาสร้างผังชุมชน ทำให้เห็นการเรียงตัวของตัวบ้าน ช่องว่างระหว่างตัวบ้าน ทางเดินเท้าชุมชน ทางเข้าออกของชุมชนกับถนนภายนอก เหล่านี้ช่วยให้ชาวชุมชนได้เข้าใจถึงลักษณะของชุมชนด้านกายภาพ ทำให้มีผลต่อการสร้างแนวทางร่วมกันในการปรับปรุงชุมชน

หลักการของการใช้ตารางกระดาษ คือ

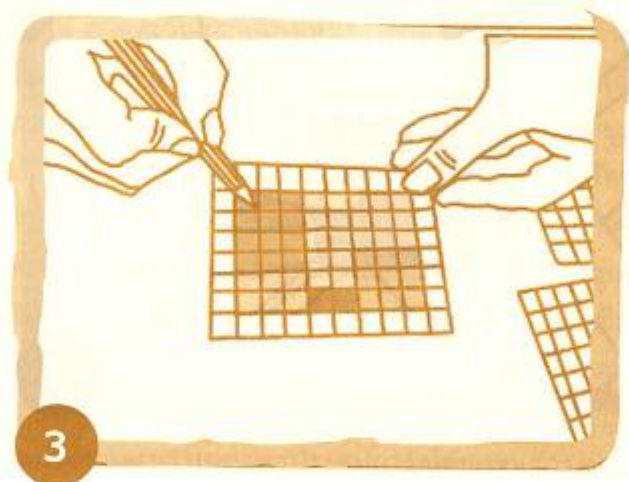
1) เตรียมแผนที่ชุมชนที่เข้ามาตราส่วน โดยมีรายละเอียดสภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชน ได้แก่ ขนาดและรูปร่างของชุมชน ถนนโดยรอบ เป็นต้น โดยตีตารางบนกระดาษเป็นช่องตาราง โดยให้แต่ละช่องมีความกว้าง ยาว เท่าๆ กัน ช่องละ 1 เซนติเมตร ซึ่ง 1 ช่องของตารางเท่ากับพื้นที่ 1 ตารางเมตรของสถานที่จริง หรือความยาว 1 เซนติเมตรในตาราง เท่ากับความยาว 1 เมตรของสถานที่จริง

2) นำกระดาษตารางที่ตัดตามขนาดพื้นที่บริเวณบ้านของแต่ละหลังที่สำรวจและวัดขนาดไว้ เช่น หากแปลงบ้านมีขนาด 6X10 เมตร กระดาษที่ตัดเพื่อแทนแปลงที่ดินก็จะมีขนาด 6X10 เซนติเมตร

3) ระบายสีในแต่ละช่อง ตามห้องแต่ละชนิด โดยใช้สีแตกต่างกัน เช่น ห้องนอนใช้สีเหลือง ห้องน้ำใช้สีฟ้า ห้องโถงใช้สีแดง เป็นต้น ตามขนาดที่ต้องการของแต่ละครอบครัว

4) ตัดพื้นที่ส่วนที่ไม่ได้ใช้หรือระบายสีออก

5) นำบ้านที่ได้มาวางลงบนผังที่รังวัดไว้แล้ว ก็จะได้ตำแหน่งบ้าน
คร่าวๆ ในผังและการใช้สอยของบ้านแต่ละหลังโดยสังเขป

“ การออกแบบวางผังชุมชน
คือ การให้ความสำคัญ
ต่อการจัดสภาพแวดล้อม
ทางกายภาพของชุมชน
ที่สามารถสะท้อน
วิถีชีวิต ความเป็นอยู่
ของคนในชุมชน
และเป็นพื้นที่สร้างสังคมที่ดีให้เกิดขึ้นได้ ”

พช. : CODI

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

2044/28-33 ถนนพหลโยธินตัดใหม่ เขตห้วยขวาง แขวงบางกะปิ กรุงเทพฯ 10310

โทร. (66) 0-2718-0911 ต่อ 307, 308 โทรสาร (66) 0-2718-0937, 0-2716-6002

Homepage : <http://www.codi.or.th> E-mail : research@codi.or.th